

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

КОТОВА ІРИНА АНВЕРІВНА

УДК 811.111'42

**КОНЦЕПТИ *ГЕРОЙ* ТА *АНТИГЕРОЙ*
В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ:
КОГНІТИВНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
БОНДАРЕНКО Євгенія Валеріївна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
професор кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ПРИХОДЬКО Анатолій Миколайович,
Запорізький національний
технічний університет,
завідувач кафедри теорії та практики
перекладу

кандидат філологічних наук, доцент
КАЧМАР Ольга Юріївна,
Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Захист дисертації відбудеться “21” червня 2017 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75).

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано “18” травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Морозова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено дослідженню структурно-змістових характеристик і комунікативних особливостей втілення концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському ігровому кінодискурсі героїчної тематики.

Американське ігрове кіно в цілому та кіно героїчного жанру зокрема користуються глобальною популярністю. Вони відіграють вирішальну роль у формуванні сучасної американської культури, слугуючи втіленням та відображенням відповідних цінностей (М. Елсфорд, Дж. Лоренс, Р. Джуett). Особливе місце в американській культурній парадигмі посідають фільми, сюжет яких розгортається навколо образів героя та антигероя (С. Маккей-Келліс, Д. Фінгерот). Вони репрезентують сучасну американську міфологію, яка зазнала змін після терористичного нападу на США 11 вересня 2001 р. Ця подія радикально змінила погляди американців на безпеку, стабільність та сутність героїзму (Д. Гласмайер, Р. Джуett, І. Сімз).

З одного боку, постаті героя та антигероя вивчалися у психології (У. Індік, Е.Д. Трайс), культурології та політології (В.Б. Петухов, М.О. Шарапова). З іншого боку, сучасні лінгвістичні студії фокусуються на кіно як особливому типі дискурсу (Т.А. Крисанова, І.М. Лавріненко, А.М. Пшеничних та ін.) або актуалізації різних ментальних структур в дискурсі (Є.В. Бондаренко, О.В. Ваховська, О.Ю. Качмар, А.П. Мартинюк, О.І. Морозова, А.М. Приходько, І.С. Шевченко та ін.). Еволюційні тенденції образів героя та антигероя, втілених в американській культурі, в лінгвістиці досі системно не розглядалися. Тож, науковим завданням цієї роботи є вивчення структури, змісту та засобів комунікативного втілення концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі протягом 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр.

Актуальність роботи зумовлена глобальним впливом американської кіногероїки на світову культуру, вирішальною роллю людської когніції у формуванні національно-культурної картини світу та необхідністю урахування у лінгвістичних студіях взаємозв'язку когнітивних, дискурсивних та комунікативних процесів, а також наратологічних особливостей побудовання художнього твору. Запропонований підхід сприяє вирішенню **наукової проблеми** співвідношення когнітивного та комунікативного вимірів вербалізації концепту у контексті історичної мінливості культури, а також художньої репрезентації результатів пізнання дійсності.

Зв'язок із науковими темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в межах наукових тем “Когнітивно-дискурсивні дослідження мови як регулятора

соціальної поведінки”, номер держреєстрації 0111U010009, та “Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу”, номер держреєстрації 0114U004320.

Метою дослідження є виявлення структурних і змістових характеристик та комунікативних особливостей втілення концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі у 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр. Реалізація означеної мети вимагає розв’язання таких **завдань**:

- уточнити у межах когнітивно-комунікативної парадигми методологію та принципи дослідження концептів з точки зору їх структури та змісту, актуалізації в дискурсі та історичного варіювання у мікродіахронії;
- виявити психологічні та культурні архетипи у якості передконцептуальних підвалин концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ, актуалізованих в ігровому американському кінодискурсі героїчної тематики;
- визначити статус антропонімів-номінацій героя та антигероя в кінодискурсі як засобу первинного портретування персонажів, що об’єктивують відповідні концепти; описати мотиваційне підґрунтя та онтологічні властивості означених номінацій;
- установити еволюційні тенденції розвитку поняттєвої, ціннісної та образної складових концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ; означити залежність актуалізації ознак ціннісної та образної складових концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ від етапу розгортання наративу;
- схарактеризувати прагматикон героя та антигероя, тобто стратегії і тактики їх комунікативної поведінки як дискурсивних особистостей.

Об’єктом дослідження є концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ, вербалізовані в американському кінодискурсі у вигляді лексичних одиниць, а також фрагментів ігрового кінодискурсу.

Предметом є історична та наративна динаміка структурних і змістових характеристик відповідних концептів, а також комунікативні аспекти актуалізації означених концептів у дискурсі.

Матеріалом дослідження слугував 1631 текстовий фрагмент, дібраний зі сценаріїв та транскриптів діалогів 17 кінофільмів. У таких фрагментах актуалізуються ознаки змісту концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ або їх передконцептуального підґрунтя (2602 приклади) та маніфестується дискурсивна поведінка відповідних персонажів (2643 приклади). Для аналізу поняттєвої складової та її еволюції залучено дефініції лексем *hero*, *antihero* та *villain* з 13 тлумачних та етимологічних словників та тезаурусів, для дослідження номінацій персонажів проаналізовано 42 власні назви.

Методологічним підґрунтям дослідження є набутки *когнітивно-дискурсивного* та *когнітивно-комунікативного* напрямів лінгвістичної науки (Є.В. Бондаренко, А.О. Кібрик, А.П. Мартинюк., О.І. Морозова,

А.М. Приходько, І.С. Шевченко); *когнітивно-семантичного* напрямку (Р. Гіора, М. Гуанг, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Ленекер) та *лінгвокультурологічного* напрямку лінгвістики (В.І. Карасик, З. Кьовечеш, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов); *теорії дискурсу* (Т. ван Дейк, В.З. Дем'янков, М.Л. Макаров, В.Є. Чернявська, Н. Фейркло); *комунікативної та прагмалінгвістики* (Л.Р. Безугла, О.С. Іссерс, І.М. Колегаєва, В.О. Самохіна, І.І. Серякова, І.П. Сусов, І.Є. Фролова); *когнітивної поетики* (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, В.Г. Ніконова, Е. Семіно, П. Стокуел, Р. Цур); *ономасіології та ономастики* (Д. Герертс, П. Кох, О.О. Селіванова, О.В. Суперанська); *лінгвоперсонології* (Ю.М. Караулов, В.В. Красних, Н.В. Петлюченко, Л.В. Солощук); *наратології* (І.А. Бехта, В. Шмід).

У роботі застосовано метод *суцільної вибірки* для добору матеріалу; елементи методики *поетапної експлікації архетипів* для виявлення передконцептуальних підвалин ГЕРОЯ та АНТИГЕРОЯ. Методика *когнітивно-ономасіологічного аналізу* застосовується для виявлення мотиваційного підґрунтя номінацій персонажів. *Контекстуально-ситуативний аналіз* використовується для визначення онтологічних особливостей функціонування означених антропонімів та дискурсивних смислів, релевантних для когнітивного або комунікативного аспекту вербалізації концептів. Методи *етимологічного, дефініційного та компонентно-семантичного аналізу* дозволяють виокремити поняттєву складову концептів. *Інтерпретаційно-текстовий аналіз та когнітивно-дискурсивна інтерпретація* залучаються для вивчення особливостей вербалізації ціннісної та образної складових концептів. Методика *моделювання лінгвальних мереж* дозволяє структурувати образну складову як персонажне втілення концептів у кінодискурсі. *Прагмалінгвістичний аналіз* використовується для дослідження комунікативного аспекту вербалізації концептів, елементи *кількісного аналізу* – для визначення змін у ступені фокусування уваги на концептуальних ознаках, зумовлених історичною динамікою та розгортанням наративу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що **вперше:**

- концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ розглянуто як похідні гібридні концепти, які поєднують в собі ознаки лінгвокультурного та художнього концепту;
- встановлено передконцептуальні підвалини відповідних концептів, що дозволяє уточнити знання про архетипове підґрунтя образності в кінодискурсі;
- проаналізовано онтологічні властивості номінацій героя та антигероя та застосовано когнітивно-ономасіологічний аналіз для визначення їх мотиваційного підґрунтя;

- структуру досліджуваних концептів презентовано як нерозривну сукупність поняттєвої, ціннісної та образної складових, які втілюються в цілісному художньому образі;
- визначено історичне варіювання концептуальних ознак ціннісної та образної складових, вербалізованих у кінодискурсі, з позицій мікродіахронії;
- окреслено тенденції вербалізації змісту концептів, зумовлені наративною структурою ігрового кінофільму як художнього твору;
- розроблено метод визначення ступеню фокусування уваги на окремих концептуальних ознаках на підґрунті теорії градуйованої відміченості;
- розглянуто комунікативний аспект актуалізації відповідних концептів у кінодискурсі, де відповідні персонажі розглядаються як дискурсивні особистості.

Наукова новизна узагальнена в таких **положеннях, які виносяться на захист**:

1. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ є гібридними автохтонними концептами американського ігрового кінодискурсу, які мають ознаки як лінгвокультурного, так і художнього концепту. Означені концепти знаходяться у відношенні “концепт :: антиконцепт” за такими характеристиками: наявність точок дотику на поняттєвому, ціннісному та образному рівні та у комунікативному вимірі; наявність протилежних рис та розбіжностей у полюсах оцінки та у змісті образної складової.

2. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ об’єктивуються у відповідних архетипових образах. Передконцептуальним підґрунтям образу героя є архетипи Героя, Тіні, Дитини, Духу, Відродження, Самості та Анімусу, а образу антигероя – архетипи Тіні, Трікстера та Аніми. Експлікований архетип Персони/Маски є загальним підґрунтям обох концептів.

3. Номінації героїв та антигероїв є первинним засобом портретування персонажів, що імплікують окремі ознаки змісту відповідних концептів.

4. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ мають нерозривно пов’язані поняттєву, ціннісну та образну складові.

4.1. Зміст відповідних понять розкривається у семантичних комплексах лексем *hero* :: *villain* та *antihero*. Результатом еволюції обох понять є виокремлення двох ознак: людська природа героя та антигероя та художній дискурс як сфера їх буття. В інтенціонал обох понять включений компонент стереотипної оцінки: позитивної – для поняття “герой” і негативної – для поняття “антигерой”.

4.2. Для обох концептів протилежні полюси оцінки пов’язані з внутрішнім конфліктом, динамікою образу та сюжетної лінії, різним ступенем інтенсивності ознак, характерних для героя, а також оцінкою соціальної маски, характерної для антигероя.

4.3. Ознаки образної складової концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ відрізняються за щільністю актуалізації у 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр. та на послідовних етапах наративу.

4.3.1. У 1977–2001 рр. для концепту ГЕРОЙ максимальна щільність актуалізації спостерігається серед ознак, пов'язаних зі здібностями та вміннями (ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ), характеристикою як учасника боротьби (ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ) та функцією захисника громади (ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ). У 2002–2012 рр. фокус уваги поширюється на ознаки, пов'язані з обов'язком (ГЕРОЙ МАЄ (ВАЖКИЙ) ОБОВ'ЯЗОК) та самопожертвою (ГЕРОЙ ЖЕРТВУЄ).

4.3.2. У 1977–2001 рр. для концепту АНТИГЕРОЙ найбільша щільність актуалізації спостерігається серед ознак, пов'язаних із потенційною загрозою антигероя для громади (АНТИГЕРОЙ ЛЯКАЄ/ЗАГРОЖУЄ) та негативними наслідками його дій (АНТИГЕРОЙ СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНІ ЯВИЩА). У 2002–2012 рр. фокус залишається на наслідках дій антигероя, тоді як щільність актуалізації ознаки АНТИГЕРОЙ ЛЯКАЄ/ЗАГРОЖУЄ суттєво знижується.

4.3.3. Розгортання наративу передбачає зміщення фокусу уваги у змісті концепту ГЕРОЙ з буттєвої ознаки ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ на функціональні ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ та ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ. Для концепту АНТИГЕРОЙ максимальною щільністю актуалізації послідовно відзначаються нейтральна характеристика (АНТИГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ), ознака, пов'язана з негативними наслідками дій антигероя (АНТИГЕРОЙ СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНІ ЯВИЩА) та покаранням (АНТИГЕРОЙ ОТРИМУЄ ПОКАРАННЯ).

5. Герой та антигерой як дискурсивні особистості мають ідентичний прагматикон, але у героя переважають стратегії кооперативного спрямування, а у антигероя – некооперативного. Найбільш характерними для героя є стратегії зближення та домінування а для антигероя – домінування і маніпулювання. Регулятивний потенціал концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ формується за рахунок прямої кореляції між деонтичними нормами та ціннісною складовою відповідних концептів.

Теоретична значущість роботи зумовлена її внеском у когнітивну лінгвістику (з'ясування можливостей поєднання в межах одного концепту ознак лінгвокультурного та художнього концепту; виявлення щільності актуалізації ознак ГЕРОЯ та АНТИГЕРОЯ у кінодискурсі; ступеня цілісності ознак лінгвокультурного концепту, що є основою художнього образу; виокремлення наратологічного виміру вербалізації концепту); історичну концептологію (співвіднесення історичного варіювання змісту концепту

з динамікою його розгортання в художньому дискурсі); когнітивну ономасіологію (визначення когнітивного підґрунтя антропонімів як засобу портретування персонажів); теорію комунікації (виокремлення регулятивного потенціалу концепту); лінгвоперсонологію (встановлення прагматикону дискурсивних особистостей героя та антигероя).

Практична цінність дисертації полягає у можливості використання її результатів у теоретичних курсах з лексикології (розділ “Лексична семантика”), теоретичної граматики (розділ “Прагматика речення”), лінгвокраїнознавства (розділ “Лінгвокраїнознавство США”), спецкурсах з когнітивної лінгвістики, дискурсології, теорії мовної комунікації, міждисциплінарних дослідженнях медіа- та кінодискурсу та у наукових розвідках студентів та аспірантів.

Апробацію результатів дослідження здійснено на засіданнях кафедри англійської філології факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та на 11 наукових конференціях, а саме: **9 міжнародних конференціях**: Третя міжнародна наукова конференція “Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів” (Харків, 2011); Четвертий міжнародний науковий форум “Сучасна англїстика: Традиції. Сьогодення. Перспективи” (Харків, 2011); Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам’яті академіка АН ВШ України, доктора філологічних наук, професора, Заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Катерини Яківни Кусько “Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття” (Львів, 2011); VI Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми германської філології” (Чернівці, 2012); П’ятий міжнародний науковий форум “Сучасна англїстика і романїстика: перший рубіж нового тисячоліття” (Харків, 2013); Шостий міжнародний науковий форум “Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англійської філології” (Харків, 2015); Міжнародна наукова конференція “Сучасна філологічна наука в міждисциплінарному контексті” (Київ, 2015); заочна конференція “Philology and Linguistics in the Digital Age 2016” (Budapest, 2016); 2nd Conference of the International Association for Cognitive Semiotics (Lublin, 2016) та 2 наукових **конференціях з міжнародною участю**: XIV Наукова конференція з міжнародною участю “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2015); XV Наукова конференція з міжнародною участю “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2016).

Публікації. Основні положення роботи висвітлено у 16 одноосібних публікаціях: 8 статтях (7 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus) та 8 тезах доповідей на конференціях загальним обсягом 6,4 авт. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку наукових джерел (383 позиції), довідкових (24 позиції) та ілюстративних матеріалів (17 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 279 стор., основного тексту – 210 стор., у т.ч. 3 малюнки та 1 таблиця.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, описано матеріал дослідження і методи його аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, наведено дані про апробацію результатів та публікації.

У **першому розділі “Теоретичні засади дослідження концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі”** з'ясовуються сутнісні риси американського кінодискурсу, обґрунтовується статус концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ як гібридних концептів, які перебувають у відношенні *концепт :: антиконцепт*. Пояснено роль номінації персонажів, аргументовано доцільність залучення поняття дискурсивної особистості (далі – ДО) для вивчення комунікативного виміру вербалізації концептів.

Кінофільм є креалізованим текстом (Г.Г. Слишкін, М.О. Єфремова). Зв'язок між ігровим кінофільмом та соціально-культурним контекстом уможливило розгляд ігрового кіно як форми соціально-культурної практики (Н. Фейркло, В.Є. Чернявська). Це дозволяє тлумачити *кінодискурс* як комплекс необмеженої сукупності кінотекстів у взаємодії.

Комунікативна функція кінодискурсу реалізується в акті комунікації, у межах якого інформація передається від адресанта до адресата (Ю. Лотман, Р. Якобсон). Це комунікація макрорівня (між автором та глядачем) та мікрорівня (між персонажами). Для кодування повідомлення залучаються семіотичні засоби іконічного, звукового та лінгвального кодів (У. Еко, К. Метц). Ігровому кінодискурсу властиві наративність, помірно залучення лінгвальних засобів та динамічність (Дж. Монако).

Когнітивна структура дискурсу утворюється концептами як одиницями ментального лексикону, які формують індивідуальні та національні картини світу (Т. ван Дейк, А.О. Кібрик, О.С. Кубрякова та ін.). ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ є автохтонними концептами (концептуальними домінантами) кінодискурсу обраного жанру. Передконцептуальні підвалини концептів укорінені в колективному позасвідомому (К.Г. Юнг) та міфологічному мисленні (Є.М. Мелетинський), тобто психологічних та культурних архетипах. Американське героїчне кіно тісно пов'язане з архетипом та міфом, оскільки у ньому втілюються концепції класичного мономіфу як шляху героя (Дж. Кемпбелл) та специфічно американського мономіфу (Дж. Лоренс, Р. Джуетт).

Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ аксіологічно є концептом та антиконцептом (А.М. Приходько). Внаслідок вербалізації в ігровому кінодискурсі вони мають ознаки як лінгвокультурних (В.І. Карасик, Ю.С. Степанов), так і художніх концептів (В.Г. Ніконова) і тому є гібридними. Гібридний концепт структурно включає поняттєву, ціннісну та образну складові, але його образну складову тлумачимо як сукупність концептуальних ознак, які формують цілісний та багатоаспектний художній образ (персональне втілення концепту).

Номінації персонажів актуалізують окремі змістові ознаки відповідних концептів завдяки своїй вторинній (описовій) функції. Їх мотиваційні патерни відображають характер зв'язку між номінацією та відповідним мотиватором (О.О. Селіванова).

Герой та антигерой як персонажі є ДО (Л.В. Солошук), які виявляють себе під час взаємодії з іншими та мають особливий прагматикон, тобто послуговуються різними стратегіями й тактиками відповідно до своєї комунікативної настанови (О.С. Ісерс, І.Є. Фролова).

Наш аналіз спирається на методологічні засади когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістичної науки. Алгоритм дослідження включає такі етапи:

- (1) вибір одиниці дослідження та добір матеріалу;
- (2) виокремлення передконцептуального підґрунтя концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ;
- (3) виявлення онтологічних характеристик та когнітивного підґрунтя номінацій героя та антигероя;
- (4) визначення поняттєвих ознак концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ і дослідження еволюційних тенденцій у змісті відповідних понять;
- (5) виявлення особливостей вербалізації ціннісної та образної складових концептів та моделювання змісту образної складової в межах базисних фреймів (С.А. Жаботинська);
- (6) з'ясування тенденцій історичного та наративно зумовленого варіювання засобів вербалізації ціннісної та образної складових концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ;
- (7) визначення комунікативного аспекту вербалізації концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

Для аналізу історичних та наративно зумовлених змін у змісті концептів на підґрунті теорії градуйованої відміченості (Р. Гіора, М. Гуанг) розроблено метод оцінки салієнтності (фокусування уваги) концептуальних ознак. Відміченість (ступінь конвенційності й частотність референції до ознаки) є відносним (градуйованим) показником, а салієнтність – абсолютним (увага або фокусується, або ні). Уважаємо, що ознаки з високим ступенем відміченості є салієнтними, а середнім та низьким – несалієнтними.

У другому розділі “Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі” досліджується передконцептуальне підґрунтя концептів, еволюція їх поняттєвої складової. Тенденції актуалізації ознак ціннісної й образної складових у кінодискурсі вивчаються з позицій мікродіахронії та в наративній динаміці. Розглядається мотиваційне підґрунтя номінацій персонажів як засобу вербалізації окремих концептуальних ознак.

Передконцептуальні підвалини ГЕРОЯ та АНТИГЕРОЯ сформовано культурними й психологічними архетипами, які утворюють комплекси взаємодії: *Герой–Тінь/Трікстер* (принцип протистояння), *Герой–Дитина/Дух/Відродження/Самість* (принцип включення у розвиток сюжету), *Анімус–Аніма* (гендерне протиставлення). В образі героя експліковано архетипи Героя, Тіні, Дитини, Духу, Відродження, Самості та Анімусу, а в образі антигероя – архетипи Тіні, Трікстера та Аніми. Архетип Персони/Маски вербалізовано в обох образах:

A BANNER HEADLINE on the late edition of the Globe: “BATMAN FOILS ROBBERY. JACK NAPIER DEAD. WHO IS MASKED VIGILANTE?” (Batman).

Окремі ознаки концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ актуалізуються у номінаціях персонажів. Герої та антигерої в більшості випадків мають подвійну номінацію, де повсякденній іпостасі протиставлено героїчну/антигероїчну. Таким чином вербалізовано архетип Маски/Персони: *Batman :: Bruce Wayne, Spider-Man :: Peter Parker, Neo :: Thomas Anderson* (герої), *Green Goblin :: Norman Osborn, Two-Face :: Harvey Dent* (антигерої). Ординарність повсякденних іпостасей підкреслюється використанням поширених у США імен та прізвищ.

Розрізняються *метонімічно*, *асоціативно* та *модусно вмотивовані* номінації, а також *блендінгові* та *змішаного типу*. Метонімічна мотивація описується за схемами “*характеристика–герой/антигерой з такою характеристикою*” (*Iron Man, Hulk*); “*вид/рід діяльності–герой/антигерой, який її виконує*” (*General Zod, Joker*); “*країна–герой/антигерой, який походить з такої країни*” (*Captain America*). Серед асоціативно вмотивованих виділяються номінації з *метафоричним переносом* (*Black Widow, Two-Face*) та *алюзійні* (*Thor, Max Schreck*). Модусна мотивація визначається орієнтаційною метафорою та архетипами (*Superman, Neo*), а блендінгові номінації є новими поняттями, утвореними поєднанням мовних одиниць на позначення неспоріднених понять (*Spider-Man, Catwoman*). Досліджувані антропоніми є здебільшого прецедентно вмотивованими, але мають як раціональну, так і міфологемну мотивацію.

Зміст поняттєвої складової концепту ГЕРОЙ розкривається у семантичному комплексі лексеми *hero*, а відповідного антиконцепту –

лексем *antihero* та *villain*. Для обох концептів в гіперсемах-ідентифікаторах поняттєвої складової маніфестується уявлення про людську природу героя та антигероя (*'person', 'man'*) та про художній дискурс як середовище їх буття (*'character'*). В інтенціоналі відповідних понять – семи оцінки (але з протилежними полюсами: *'doing something good' :: '[morally] bad/evil'*). Імплікаціонал значення лексем *antihero* та *villain* включає сему позитивної оцінки, яка є однією з точок дотику між концептами ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

У періоди 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр. спостерігаються відмінні тенденції вербалізації ціннісної та образної складових концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

Ціннісна складова концепту ГЕРОЙ у обидва періоди об'єктивується вербальними та невербальними засобами з переважно позитивною конотацією (*friend, cool, to pat on the back*), хоча актуалізується й негативна оцінка (*foe, wrong, to give a dirty look*):

PETER: <...> all of Gotham is wondering what to make of Batman. Friend or Foe? (Batman).

Приклад демонструє, як початкове негативне ставлення городян до героя стає двоїтим після перших випадків порятунку ним людей.

Для концепту АНТИГЕРОЙ в обидва періоди переважає негативна оцінка (*terrorist, sick, ugly*), але наявні випадки актуалізації позитивної оцінки (*respectable, to mean well*):

OSBORN: I'm not a murderer. I'm a scientist, a respectable businessman <...> (Spider-Man).

У прикладі внутрішній конфлікт антигероя виявляється через актуалізацію як позитивної (*respectable*), так і негативної оцінки (*murderer*).

Актуалізація обох полюсів оцінки впливає з дуальної природи досліджуваних концептів, оцінки різного ступеню вираженості ознаки (для героя), оцінки справжньої особистості та соціальної маски (для антигероя), а також наративної динаміки.

В образній складовій концепту ГЕРОЙ у дискурсі 1977–2001 рр. салиєнтними (високий та найвищий ступені відміченості) є ознаки, пов'язані зі здібностями героя та його фізичними характеристиками (ознака ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ), а також здатністю використати їх у бою (ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ) для захисту громади (ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ). У дискурсі 2002–2012 рр. за більшої акцентуації ролі захисника спостерігається фокусування уваги на обов'язку (ГЕРОЙ МАЄ (ВАЖКИЙ) ОBOB'ЯЗОК) та самопожертві (ГЕРОЙ ЖЕРТВУЄ):

THOR: (CONT'D) Brother... <...> these people have done nothing to you. They are innocents. <...> Take my life, and know I will never return to Asgard (Thor).

В образній складовій концепту АНТИГЕРОЙ найбільш відміченою (з найвищою частотністю актуалізації) в обидва періоди є ознака АНТИГЕРОЙ СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНІ ЯВИЩА, пов'язана з наслідками дій антигероя:

SUPERMAN: Is that how a warped brain like yours gets its kicks? By planning the death of innocent people?

LUTHOR: (quick smile) No. By causing the death of innocent people
(Superman).

Перманентно салієнтні ознаки, пов'язані з маніпулятивними діями (АНТИГЕРОЙ ВИКОРИСТОВУЄ ІНШИХ), амбітністю (АНТИГЕРОЙ МАЄ АМБІЦІЇ) та здібностями (АНТИГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ) у дискурсі 2002–2012 рр. акцентуються на тлі зниження ступеня відміченості ознак, пов'язаних із потенційною небезпекою (АНТИГЕРОЙ ЛЯКАЄ/ЗАГРОЖУЄ) та войовничістю антигероя (АНТИГЕРОЙ Є БОЄЦЬ).

У наративах героя й антигероя виокремлено 4 симетричні етапи, в межах яких змінюється відміченість концептуальних ознак. Для героя це етапи “події до ініціації”, “події після ініціації”, “події під час прямої загрози/терору з боку антигероя” та “події після порятунку”; для антигероя – “події до тригера”, “події під час просування антигероя до влади/підготовки до удару”, “події під час загрози/терору з боку антигероя”, “події після порятунку”.

Для концепту ГЕРОЙ на всіх етапах вербалізується як позитивна, так і негативна оцінка, окрім етапу “після порятунку”, де оцінка майже виключно позитивна. Для АНТИГЕРОЯ позитивна оцінка актуалізується на етапах “події до тригера” та “події після порятунку”, а на проміжних етапах є результатом маніпуляцій із іміджем або внутрішньої боротьби:

PADME: If what you say is true, you should stay in the Republic and help Chancellor Palpatine put things right

(Star Wars: Episode II – Attack of the Clones).

У прикладі згадується антигерой-політик, який має імідж людини, яка прагне вирішити наявні в державі проблеми (*put things right*), що є імпліцитним вираженням позитивної оцінки.

В образній складовій на початкових етапах наративу фокусується ознака ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ, але коли громаді загрожує небезпека, акцент зміщується на ознаки ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ та ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ (основна функція героя):

Morpheus: With all due respect, Commander, there is only one way to save our city.

Lock: How? Morpheus: Neo (The Matrix Reloaded).

На етапах після ініціації увага також фокусується на обов'язку (ГЕРОЙ МАЄ (ВАЖИЙ) ОБОВ'ЯЗОК) та самопожертві (ГЕРОЙ ЖЕРТВУЄ). Акцент на тому, що розділяє героя та громаду (ГЕРОЙ Є ІНШИЙ), знижується.

Для антигероя на початку шляху найвідміченішою є нейтральна характеристика АНТИГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ, а негативний вплив на громаду (АНТИГЕРОЙ СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНІ ЯВИЩА) не є салієнтною ознакою, хоча на наступних етапах увага на ньому фокусується максимально. Потенційна небезпека (АНТИГЕРОЙ ЗАГРОЖУЄ/ЛЯКАЄ) не у фокусі лише на етапі “події після порятунку”, де максимальну відміченість має ознака, пов'язана з поразкою антигероя (АНТИГЕРОЙ ОТРИМУЄ ПОКАРАННЯ):

SUPERMAN: Hello, Warden. I think these men should be safe here with you until they can get a fair trial (Superman).

Як концепт та антиконцепт, ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ мають точки дотику й розбіжності на всіх структурних рівнях. Спільними є семи оцінки, а також природи й сфери буття у поняттєвій складовій, актуалізація обох полюсів оцінки у кінодискурсі та наявність однакових ознак в образній складовій (ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ; ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ Є ТЕМНИЙ). Серед розбіжностей – протилежна загальна оцінка, унікальні ознаки образної складової (ГЕРОЙ Є СВІТЛИЙ; АНТИГЕРОЙ ДІЄ/СНУЄ ЗАРАДИ ВИГОДИ) та різна відміченість спільних ознак.

У третьому розділі “Герой та антигерой як дискурсивні особистості” досліджується дискурсивна поведінка відповідних персонажів, яка маніфестується у низці стратегій і тактик.

До стратегій кооперативного спрямування належать:

- *переконання* (тактики надання поради, аргументації, надання опцій, прохання, підбадьорення, надання ваги змісту повідомлення);
- *зближення* (тактики демонстрації інтересу/небайдужості, розуміння/солідарності, схвалення/вдячності/оптимізму, персоналізації та інтимізації відносин, залучення до спільної діяльності, імітації, надання деталей/пояснень);
- *підтримання дистанції комфорту* (тактики обмеження категоричності висловлювання, непрямой презентації інформації, формалізації відносин);
- *підкорення іншому* (тактики підкреслення панівної позиції адресата, своєї підлеглої позиції, прийняття обставин).

Некооперативне спрямування мають стратегії:

- *домінування* (тактики демонстрації переваги, підкреслення підлеглої позиції адресата, спонукання до дії, порушення простору адресата, залякування, ігнорування потреб інших);

- *дискредитації* (тактики асоціювання з негативною дією/результатом, демонстрації неповаги/приниження, глузування/іронії);
- *дистанціювання* (тактики самозахисту, ухиляння, стислого викладу інформації, підкреслення розбіжностей, виключення зі спільної діяльності, демонстрації песимізму).

До специфічних відносимо:

- нейтральну стратегію *орієнтування* (тактики розпитування, уточнення, побудування логічного ланцюжку);
- *маніпулювання*, яке може бути кооперативним і некооперативним (тактики провокування на бажану дію, погрози, дозування інформації, ухиляння від прямої відповіді, покладання відповідальності на іншого, зазначення схожості/спорідненості та дистанціювання від інших, пропонування вигоди, удавання симпатії/позитивної оцінки, подання своєї думки як істини).

Вибір стратегії залежить від контексту та характеру відносин між учасниками, а також етапу наративу.

Розбіжності між ДО героя та антигероя полягають у співвідношенні частотності використання стратегій. У дискурсивній поведінці героя переважають стратегії кооперативного спрямування (61,9% прагматикону), серед яких стратегія *зближення* є найпоширенішою:

(ROSIE) – <...> *You need to sleep soundly tonight, Otto.*

(OTTO) – *Did Edison sleep before he turned on the light? Did Marconi sleep before he turned on the radio? <...>*

(PETER) – *Did Bernoulli sleep before he found the curves of quickest descent?* (Spider-Man 2).

Кумир героя, професор Отто, порівнює свій стан зі станом видатних діячів перед тим, як вони презентували свої найбільші досягнення, використовуючи низку риторичних запитань із повторюваними формулюваннями. Герой використовує той самий патерн, залучаючи тактику *імітації*.

Стратегії некооперативного спрямування є другими за поширеністю (34,7%), де особливе місце посідає стратегія *дискредитації*, яку герой спрямовує і проти себе самого:

CLARK: (softly) *I've failed. (ashamed and defeated) I thought only of myself and I ... I even failed myself. (anguished, barely able to say it) I failed everyone...* (Superman II).

Найменш поширеними є специфічні стратегії (3,4%), зокрема стратегія маніпулювання (1,6%).

Для дискурсивної поведінки антигероя характерне переважання стратегій некооперативного спрямування (65,7% його прагматикону), найчастотнішою є стратегія *домінування*:

LUTHOR'S VOICE: I just knew you couldn't resist the chance of sort of ... pitch in. <...> There's a strong streak of good in you, Superman. But then, nobody's perfect. Almost nobody (Superman).

Тут домінування реалізується антигероєм Лутором через тактику **підкреслення підлеглої позиції адресата** порівняно зі своєю, панівною позицією (Лутор є бездоганним, а герой Супермен має слабкості). **Демонстрація переваги** реалізується через підкреслення своєї обізнаності щодо можливої поведінки супротивника (*I just knew*).

Специфічні та кооперативні стратегії загалом мають майже однакову частотність. Маніпулювання (16,3% прагматикону антигероя) є відзначною рисою дискурсивної поведінки відповідних персонажів:

PALPATINE: You see, Your Majesty, the tide is with us... <...> they will elect in a new Chancellor; a strong Chancellor; one who will not let our tragedy continue... (Star Wars: Episode I – The Phantom Menace).

У прикладі тактика **подання своєї думки як істини** залучається антигероєм Палпатином через опис ситуації нібито з точки зору співрозмовниці.

Реалізацією відношення *концепт :: антиконцепт* на комунікативному рівні є використання однакового набору стратегій, де герою властиве переважання стратегій, спрямованих на гармонізацію стосунків, а антигерою – на дисгармонізацію. Протилежні вектори настанов героя та антигероя корелюють із полюсами оцінки ціннісної складової відповідних концептів. Означені фактори зумовлюють наявність регулятивного потенціалу концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському ігровому кінодискурсі проведено у межах когнітивно-комунікативної лінгвістичної парадигми з позицій мікродіахронії (у 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр.).

Специфіка втілення, структура та зміст концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ дозволяють розглядати їх як гібридні (лінгвокультурні та художні) концепти, автохтони ігрового кінодискурсу. Як концепт та антиконцепт вони мають точки дотику на всіх структурних рівнях та у прагматиконі героя/антигероя, але є аксіологічними антиподами та відрізняються за змістом і рівнем відміченості спільних ознак.

Передконцептуальне підґрунтя ГЕРОЯ становлять архетипи Героя, Тіні, Дитини, Духу, Відродження, Самості та Анімусу, а АНТИГЕРОЯ – архетипи Тіні, Трікстера та Аніми. Архетип Персони/Маски експліковано для обох концептів.

Номінації залучаються для первинного портретування персонажів. Виокремлено метонімічно, асоціативно, модусно вмотивовані, блендінгові антропоніми й антропоніми змішаного типу. Їх мотивація, міфологемна чи раціональна, є майже виключно прецедентною.

Структурно концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ включають нерозривно пов'язані поняттєву, ціннісну й образну складові.

У результаті еволюції понять, виокремлених з семантичних комплексів лексем *hero :: villain/antihero*, до їх інтенціоналу увійшов компонент відповідно позитивної та негативної оцінки. Уявлення про людську природу та художній дискурс як сферу буття є спільним для обох понять.

У ціннісній складовій концептів як у 1977–2001 рр., так і у 2002–2012 рр. актуалізуються обидва полюси оцінки з переважанням позитивної оцінки ГЕРОЯ і негативної – АНТИГЕРОЯ. Протилежна оцінка пояснюється внутрішнім конфліктом, наративною динамікою, варіюванням інтенсивності ознаки або оцінкою соціальної маски замість реальної особистості.

Полюси оцінки змінюються залежно від етапу наративу героя (“події до ініціації”–“події після ініціації”–“події під час прямої загрози/терору з боку антигероя”–“події після порятунку”) та антигероя (“події до тригера”–“події під час просування антигероя до влади/підготовки до удару”–“події під час загрози/терору з боку антигероя”–“події після порятунку”). Негативна оцінка ГЕРОЯ майже відсутня на фінальному етапі його наративу; позитивна оцінка АНТИГЕРОЯ наявна на етапах “події до тригера” та “події після порятунку”, а на проміжних етапах вона є наслідком маніпуляцій.

В образній складовій концепту ГЕРОЙ у 1977–2001 рр. салієнтними є ознаки, пов'язані зі здібностями та вміннями (ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ), ідентифікацією як воїна (ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ) та функцією захисника (ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ). У 2002–2012 рр. фокус включає обов'язок та самопожертву (ГЕРОЙ МАЄ (ВАЖКИЙ) ОБОВ'ЯЗОК та ГЕРОЙ ЖЕРТВУЄ).

Для концепту АНТИГЕРОЙ у 1977–2001 рр. салієнтними є небезпека (АНТИГЕРОЙ ЛЯКАЄ/ЗАГРОЖУЄ) та негативні наслідки (АНТИГЕРОЙ СПРИЧИНЯЄ НЕГАТИВНІ ЯВИЩА). У 2002–2012 рр. фокус на наслідках зберігається, а на загрозі – послаблюється.

Відміченість ознак образної складової варіюється за етапами наративу. На початкових етапах акцентується буттєва ознака ГЕРОЙ Є СИЛЬНИЙ/МАЙСТЕРНИЙ/ВПРАВНИЙ, а з появою загрози – функціональні ГЕРОЙ Є БОЄЦЬ та ГЕРОЙ РЯТУЄ/ЗАХИЩАЄ/ДОПОМАГАЄ.

У наративі антигероя негативні наслідки його дій є салієнтними лише після етапу “події до тригера”, а на завершальному етапі акцентується ознака АНТИГЕРОЙ ОТРИМУЄ ПОКАРАННЯ.

Дискурсивна поведінка героя загалом має кооперативне спрямування, найпоширенішою в ній є стратегія зближення. Другими за поширеністю сукупно представлені некооперативні стратегії, у тому числі домінування. Для антигероя сукупно найхарактернішими є некооперативні стратегії, з яких домінування значно переважає інші. Другим за частотністю у прагматиконі антигероя є маніпулювання.

У ДО героя та антигероя втілюються певні культурні цінності, тому між поведінковими нормами та ціннісною складовою відповідних концептів наявний зв'язок, який визначає їх регулятивний потенціал.

Одержані результати надають цілісну картину структурно-змістових й онтологічних особливостей концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ з урахуванням історичної й наративної динаміки.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні концептів у кінодискурсі або іншому типі дискурсу, дослідженні лінгвокультурної специфіки вербалізації концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в інших англomовних та іншомовних дискурсах та застосуванні розробленої методики оцінки фокусування уваги до інших ментальних сутностей.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Котова І.А. Кінодискурс: еволюція об'єкта і підхід дослідження / І.А. Котова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – 2012. – Вип. 29, Т. 2 – С. 200–203.
2. Котова І. Поняттєва та ціннісна складові концептів ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ в англomовному кінодискурсі / І. Котова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). – 2013. – Вип. 18. – С. 289–295.
3. Котова І.А. Образна складова концептів ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ в англomовному кінодискурсі / І.А. Котова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2014. – №1103, Вип. 78. – С. 41–47.
4. Котова І.А. Стратегія маніпулювання у комунікативній поведінці антигероя в американському кінодискурсі / І.А. Котова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2015. – Вип. 81. Філологічні науки. – С. 106–113.
5. Котова І.А. Передконцептуальні підвалини концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ у американському кінодискурсі / І.А.Котова // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ, 2015. – Вип. 55. – С. 190–198.

6. Котова І.А. Антропоніми-номінації героя та антигероя в американському кінодискурсі / І.А. Котова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 67–72.
7. Котова І.А. Дискурсивна поведінка героя та антигероя в американському кінодискурсі / І.А. Котова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – Одеса, 2016. – Вип. 21, Т. 2. – С. 54–58.
8. Котова И.А. Эволюция концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ и средств их актуализации в американском кинодискурсе / И.А. Котова // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2016. – IV (20), Issue 85. – С. 29–35.
9. Мустафіна І.А. (Котова І.А.) Когнітивний підхід в аналізі кінодискурсу / І.А. Мустафіна (Котова) // Матеріали Третьої міжнародної наукової конференції “Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів” (19 березня 2011 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 91–92.
10. Котова І.А. Кінодискурс як об’єкт лінгвістичних студій / І.А. Котова // Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття : збірник матеріалів конференції (24–25 листопада 2011 р.). – Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 29–30.
11. Котова И.А. Кинофильм как особый вид текста / И.А. Котова // Четвертый міжнародний науковий форум. Сучасна англістика: Традиції. Сьогодення. Перспективи : тези доповідей (19 жовтня 2011 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 60–61.
12. Kotova I.A. Character in the film narrative: terms of the research / I.A. Kotova // П’ятий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика і романістика: перший рубіж нового тисячоліття : тези доп. (18 вересня 2013 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 86–88.
13. Котова І.А. Мовні та немовні знаки кінотексту / І.А. Котова // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XIV наукової конференції з міжнародною участю (27 березня 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 94–96.
14. Котова І.А. Герой та антигерой як концепт та антиконцепт / І.А. Котова // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика: До 85-річчя кафедри англійської філології : тези доповідей (23 вересня 2015 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 48–50.
15. Котова І.А. Герой та антигерой як дискурсивні особистості / І.А. Котова // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю (5 лютого 2016 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 80–81.

16. Kotova I. Heroes and Antiheroes in American Film Discourse and Narrative / I. Kotova // 2nd Conference of the International Association for Cognitive Semiotics : Book of abstracts (20-22 June 2016, Lublin, Poland). – Lublin : UMCS, 2016. – P. 96–98.

АНОТАЦІЯ

Котова І.А. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі: когнітивний і прагматичний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2017.

У дисертації презентовано результати дослідження структурно-змістових і комунікативних особливостей концептів ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі. Описано архетипове підґрунтя концептів та номінації як засіб первинного портретування. Зміст відповідних понять репрезентовано семантичними комплексами лексем *hero*, *antihero* та *villain*. Для ГЕРОЯ та АНТИГЕРОЯ у 1977–2001 рр. та 2002–2012 рр. актуалізуються обидва ціннісні полюси, які змінюються залежно від етапу наративу. В образній складовій ГЕРОЯ фокус уваги історично зміщується на обов'язок та самопожертву, а в наративі – з опису на функцію. Для АНТИГЕРОЯ у 2002–2012 рр. послаблюється фокус на загрозі, а з розвитком наративу акцентуються негативні наслідки його дій і покарання. У прагматиконі героя переважають кооперативні стратегії, а антигероя – некооперативні.

Ключові слова: антигерой, герой, кінодискурс, концепт, стратегія.

АННОТАЦИЯ

Котова И.А. Концепты ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ в американском кинодискурсе: когнитивный и прагматический аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2017.

В диссертации представлены результаты исследования структурно-содержательных особенностей концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ и специфики их актуализации в американском игровом кинодискурсе с учетом исторической и нарративной динамики. Исследуемые концепты описаны как автохтонные концепты американского кинодискурса героической тематики, сочетающие в себе характеристики лингвокультурного

и художественного концепта (гибридные концепты), которые находятся в отношении концепт :: антиконцепт с точки зрения аксиологии. Предконцептуальным основанием служат психологические и культурные архетипы, взаимодействующие между собой. Первичная портретизация героя и антигероя осуществляется через номинации персонажей. Благодаря им разграничиваются обыденная и героическая/антигероическая ипостаси персонажей и актуализируются отдельные признаки, определяющие мотивацию соответствующих антропонимов. В зависимости от характера мотивационных связей среди номинаций героев и антигероев выделяются антропонимы с метонимическим, ассоциативным, модусным, брендинговым типом номинации и антропонимы смешанного типа. Понятийная составляющая концептов выделена на основании семантических комплексов лексем *hero* :: *villain/antihero*. В интенционале соответствующих понятий – сема оценки, среди точек соприкосновения на этом уровне выделены семы, связанные с человеческой природой героя и антигероя и художественным дискурсом как сферой их бытия. В ценностной составляющей обоих концептов в течение 1977–2001 гг. и 2002–2012 гг. актуализируются как преобладающий полюс оценки (положительный для ГЕРОЯ и отрицательный – для АНТИГЕРОЯ), так и менее выраженный противоположный, что объясняется свойственными им аксиологическими противоречиями и динамикой повествования.

Анализ уровня фокусирования внимания (салиентности) на признаках образной составляющей концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ показал расширение акцента с функциональных характеристик (ГЕРОЙ СПАСАЕТ/ЗАЩИЩАЕТ/ПОМОГАЕТ, ГЕРОЙ ЕСТЬ БОЕЦ) на характеристики, связанные с обязанностью и самопожертвованием (ГЕРОЙ ИМЕЕТ (ТЯЖЕЛУЮ) ОБЯЗАННОСТЬ и ГЕРОЙ ЖЕРТВУЕТ) как проявление исторической динамики. В нарративной динамике акцент смещается с бытийной характеристики ГЕРОЙ ЕСТЬ СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ на функциональные с возникновением угрозы сообществу.

Для концепта АНТИГЕРОЙ в рамках исторической динамики ослабевает фокус на угрозе антигероя обществу (АНТИГЕРОЙ ПУГАЕТ/УГРОЖАЕТ) при сохранении акцента на негативных последствиях его действий (АНТИГЕРОЙ ВЫЗЫВАЕТ НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ). Нарративная динамика характеризуется смещением акцента с нейтральных характеристик на негативные и затем – на неизбежность наказания (АНТИГЕРОЙ ПОЛУЧАЕТ НАКАЗАНИЕ).

Коммуникативный аспект вербализации концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ проанализирован на основании дискурсивного поведения соответствующих персонажей. Выделен набор стратегий кооперативной

направленности (убеждение, сближение, поддержание комфортной дистанции и подчинения другому), некооперативной направленности (доминирование, дискредитация и дистанцирование), а также специфические стратегии (нейтральная стратегия ориентирования и манипулирование, которое может носить как кооперативный, так и некооперативный характер). Для каждой из стратегий определен набор тактик и соответствующих приемов, которые имеют вербальный и невербальный аспекты. Герой и антигерой оперируют одинаковым набором стратегий, которые различаются частотностью случаев использования. Дискурсивное поведение героя и антигероя коррелирует с ценностной составляющей соответствующих концептов, отличаясь коммуникативным вектором: у героя преобладают кооперативные стратегии, у антигероя – некооперативные. Самая частотная стратегия прагматикона героя – стратегия сближения, антигероя – доминирования.

Ключевые слова: антигерой, герой, кинодискурс, концепт, стратегия.

ABSTRACT

Kotova I.A. HERO and ANTIHERO Concepts in American Film Discourse: Cognitive and Pragmatic Aspects. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – V.N. Karazin Kharkiv National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The paper addresses structural, content-related, and pragmatic aspects of the HERO and ANTIHERO in American film discourse. The study explores their archetypal underpinnings and describes naming as a device of initial characterization. The lexemes *hero*, *antihero*, and *villain* reveal the content of the corresponding notions. Both axiological poles are manifest for the concepts in discourse in 1977–2001 and 2002–2012, changing as the narrative unfolds. For the HERO, duty and sacrifice have gained in salience historically, while in the narrative the focus shifts from description to function. The ANTIHERO's being a menace becomes less salient in 2002–2012, whereas outcomes of his/her actions and punishment become salient at different narrative stages. Cooperative strategies dominate in the hero's pragmatic profile and non-cooperative ones prevail in that of the antihero's.

Keywords: antihero, concept, film discourse, hero, strategy.

Підписано до друку 10.05.2017.
Формат 60х90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 2804/2017. Ум. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.